

BASAR

(البصر)

Allah'ın görme sıfatını ifade eden
kelâm terimi.

"Görmek, bilmek, sezmek; görme duyusu ve göz" mânalarına gelen basar, Cenâb-ı Hakk'ın görmeye konu olan şeyleri tam olarak idrak ettiğini ifade eden bir kemal sıfatıdır.

Kur'an-ı Kerim'de basar kelimesi bu şekilde masdar kalıbıyla Allah'ın sıfatı olarak geçmez; ancak âyet ve hadislerde Allah'a nisbet edilen görme sıfatı Arapça **basar**, **nazar** ve **rûyet** kelimelerinin türevleriyle ifade edilmiştir (bk. el-Hururât 49/8; el-Hadîd 57/4; el-Mülk 67/19; Âl-i İmrân 3/77; Tâhâ 20/46; el-Alak 96/14; konu ile ilgili diğer naslar için bk. Beyhakî, s. 178, 479). O'na ayrıca "ayn" ve "ayûn" de (göz, gözler) izâfe edilmiştir (bk. Tâhâ 20/39; Hûd 11/37; el-Mû'minûn 23/27; et-Tûr 52/48; el-Kamer 54/14; ayrıca İbn Huzeyme, s. 96-105; Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdîs*, s. 120 vd.), böylece O'nun büyük küçük, hareket eden ve etmeyen her şeyi her durumda görmekte olduğu anlatılmak istenmiştir. Allah Teâlâ'nın basar sıfatı ile vasıflanmış olduğu, **el-basîr** isminin esmâ-i hüsnâdan biri olarak pek çok âyetle (bk. el-İsrâ 17/17, 30, 96; Fâtır 35/31; el-Mücâdile 58/1) ve bazı hadislerde (bk. İbn Mâce, "Du'a", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82, *Müsned*, IV, 402) geçmesiyle de sabittir. Diğer sıfatlarda olduğu gibi Allah'ın basar sıfatını ifade eden âyetlerde de ispat-tenzih dengesine riayet edilmiş, böylece zihinlerin sıfatlar konusunda **teşbih***e düşmemesine dikkat gösterilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber de âyetlerdeki lafızları kullanarak Kur'an'ın takip ettiği bu metodu aynen uygulamış, basar vb. sıfatları Allah'a nisbet ederken dikkatleri özellikle tenzih noktasına çekmiştir (bk. Buhârî, "Tevhîd", 9). Meşhur Cibrîl hadisinde yer alan "ihсан" tarifi, konu ile ilgili pek çok hadise örnek olabilecek niteliktedir: "İhsan Allah'ı görüyormuş gibi O'na kulluk etmendir; her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görür" (Buhârî, "İmân", 37).

Konu ile ilgili kaynaklarda, Hz. İbrâhim'in babası ile konuşmasını nakleden âyet (Meryem 19/42), basar sıfatının en önemli naklî delili olarak değerlendirilir. Zira âyetle geçen, "İşitmeyen ve görmeyen şeylere niçin tapıyorsun?" sorusuna muhatapın cevap verememesi, iba-

detin ancak semî ve basîr olan bir mâbuda yapılabileceğini, dolayısıyla Allah'ın bu sıfatlarla muttasıf olduğunu gösterir. Kelâmcıların çoğu, naslarda pek sık ve muhtevalı bir şekilde yer alan basar sıfatının aklî delillerle ispat edilmesine gerek görmemişlerdir. Ancak Kur'an'da, "Hiç görülenle görmeyen bir olur mu?" (el-En'âm 6/50; er-Ra'd 13/16; Fâtır 35/19) buyurularak basar sahibi olmamanın mutlak kemale gölge düşüreceğine dikkatlerin çekilmesi, bu sıfatın aklî delillerle de ispatı konusunda âlimlere ışık tutmuştur. Nitekim İmam Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ve onu takip eden bazı kelâmcılar basarın aklî delil ile ispatını yapmaya çalışırken mutlak kemal fikrinden hareket etmişlerdir. Yaratıkların en mükemmeli olan insanda görme olayının meydana gelmesi, fizyolojik ve psikolojik şartların yanı sıra fizikî ortama da bağlıdır. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın basar sıfatı, görmeye konu teşkil eden her şeyi, görme organına ve öteki fizik, fizyolojik ve psikolojik şartlara muhtaç olmadan idrak etmesini ifade eden bir kemal sıfatıdır (bk. eş-Şûrâ 42/11). Bu bakımdan bu sıfatın yaratıkların görme duyusunu engelleyen faktörlerle de hiçbir ilgisi yoktur.

Konunun ayrıntılarında kendi aralarında tam bir görüş birliği içinde olmayan Mu'tezile kelâmcılarıyla bazı İslâm filozofları Cenâb-ı Hakk'ın "basîr" oluşunu, onun basar sıfatına sahip bulunması ve görmesi şeklinde anlamamışlardır. Onlar basarı ilim sıfatının bir ifadesi olarak değerlendirir ve "basîr" lafzını "âlim" şeklinde yorumlarlar. Kelâm âlimlerinin çoğunluğuna göre diğer sübûtî sıfatlar gibi kadîm olan bu sıfat görülebilen her şeye sınırsız (lâ yezâlî) olarak taalluk eder. Bu sıfatın kadîm olması onun taalluk ettiği şeylerin de kadîm olmasını gerektirmez.

Özellikle **vahdet-i vücûd***cu mutasavvıflar basar sıfatıyla ilim sıfatının bir ve aynı şey olduğu hususunda Mu'tezile kelâmcılarına katılmışlardır. Şu farkla ki onlar Allah'ın görmesini, ilminin şu âlemde kendisine açıkça tecelli etmesi, bilmesini de zâtına nazarlarla kendisini idrak etmesi şeklinde açıklamışlardır. Özellikle İbnü'l-Arabî ve onu takip eden mutasavvıflara göre Allah zâtını zâtıyla gördüğü gibi eşyayı da zâtıyla görür. Ayrıca vahdet-i vücûd ilkesinin bir sonucu olarak Allah'ın zâtını görmesi aynıyla mahlûkatı görmesidir. Çünkü gören ve görülen veya bilen ve bilinen gerçekte yalnızca O'dur (İbnü'l-Arabî, II, 82, 129; IX, 101-102).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "bsr" md.; *Müsned*, IV, 402; Buhârî, "Tevhîd" 9, "İmân", 37; İbn Mâce, "Du'a", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; İbn Huzeyme, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Abdülazîz b. İbrâhim eş-Şehvân), Riyad 1408/1988, I, 96-117; Eş'arî, *el-Lüma'* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 65-71; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 199; Kâdî Abdücebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, s. 167 vd.; Bağdâdî *Uşûlü'd-dîn*, s. 97; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sıfât* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1358, s. 178-181, 314-314, 479-482; Kuşeyrî, *et-Tahbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 49-50; Cüveynî, *el-İrşâd* (Muhammed), s. 72 vd.; Gazzâlî, *el-İktîşâd* (nşr. İbrahim Ağâh Çubukçu - Hüseyin Atay), Ankara 1962, s. 109; a.mlf., *el-Makşadü'l-esnâ* (Fazlûh), s. 97; Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdîs*, Kahire 1354/1935, s. 120-122; a.mlf., *Levâmî'u'l-beyyînât*, Kahire 1323, s. 239; Âmidî, *Gâyetü'l-merâm*, s. 121 vd.; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 82, 129; IX, 101-102; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, II, 72-73.

METİN YURDAGÜZ

BÂSİT

(البسيط)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

"Yaymak, genişletmek, uzatmak" anlamındaki **bast** kökünden sıfat kuruluşunda bir isim olup Allah'a nisbet edildiğinde "rızkı genişleten, lutuf ve keremi esirgemeyen; ruhları bedenlerine yayan" mânalarına gelir. Bâsît "fâil" vezninde Allah'ın bir sıfatı olarak Kur'an-ı Kerim'de geçmemekle birlikte "bast" kavramı, daha çok fiil kalıplarıyla olmak üzere on beş âyetle Allah'a nisbet edilmiştir. Bunların çoğunda "rızkı (daraltan ve) genişleten", bir kısmında da "insanların ilmi ve bedenî imkânlarını geliştiren" mânası hâkimdir. Yine **bast** kökünden gelen **mabsûtatân** kelimesi, "Onun iki eli açıktır, dilediği gibi harcar" (el-Mâide 5/64) meâlindeki âyetle Allah'ın cömertliğini ifade eden bir deyim içinde kullanılmıştır. Bast bir âyetle de Allah'ın semadaki bulutları dilediği gibi yayıp sermesi mânasında geçmektedir (er-Rûm 30/48). Bast rızıkla ilgili olarak kullanıldığı on bir âyetle, rızkı genişletip yaymanın karşılığı olan, "daraltıp kısmı, belli bir ölçüde tutma" anlamındaki **kabz** ve **kadr** kelimelerinin türevleriyle birlikte zikredilmiştir. Böylece rızık bolluğu veya darlığının sürekli, sâbit ve mutlak bir kanun olmadığı, gerek canlılar arasında gerekse bir canlının hayatının çeşitli dönemleri arasında ilâhî iradeye bağlı olarak geçim sıkıntısı veya rahatlığının farklılıklar taşıyabileceği ifade edilmiş,

dolayısıyla Allah'ın kâbız ile bâsıt isimleri arasındaki âhenge de işarette bulunulmuştur. Bu âhenk sebebiyledir ki **hâfîd** ve **râfî** (alçaltan ve yücelten) gibi kâbız ve bâsıt isimlerinin aslı mânaları ile tek başına Allah'a nisbet edilemeyeceği, birbirini dengeleyecek şekilde daima beraberce zikredilmesinin gerektiği kabul edilmiştir (Bağdâdî, vr. 67^a).

Bâsıt muhtelif hadislerde hem bu şekliyle (meselâ bk. Tirmizî, "Da'avât", 82; İbn Mâce, "Du'â", 10), hem de Kur'an-ı Kerim'deki şekil ve mânaları ile kullanılmıştır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan Hz. Peygamber'e ait bir münâcât bâsıt isminin hem maddî hem de mânevî konulara yönelik mânalarını içermektedir: "Allahım! Senin bol bol verdiğini kısacak, kıstığını bollatacacak, saptırdığını hidayete erdirecek, doğru yola yönelttiğini saptıracak, engel olduğunu verecek, verdiğine engel olacak, rahmetinden uzaklaştırdığını ona yaklaştıracak, yaklaştırdığını uzaklaştıracak hiçbir kimse yoktur. Bereketlerinden, rahmetinden, lutfundan ve rızkıdan bize bol bol yayıp ihsan et, Allahım!" (*Müsned*, III, 424). Bu hadiste hem sıfat hem de fiil şeklinde kullanılan bast kavramı, geçim vasıtası (rızık) olan maddî imkânları kapsadığı gibi kulun dinî hayatını ilgilendiren hidayet, sapıklık, Allah'a yakınlık veya O'ndan uzaklık gibi mânevî konuları da içine almaktadır.

Bâsıt ile kâbızın fiil şeklinde yer aldığı âyetlerin birinde (el-Bakara 2/245) bu iki kelimenin mef'ulü zikredilmeyerek daha geniş bir mânaya kapı açılmıştır. Gazzâlî gibi bazı âlimler, muhtemelen kabz ile bastın Kur'an ve hadisteki bu zengin kullanılıştan ilham alarak, birbiriyle bağlantılı olan bu iki ilâhî ismi şu mânalarla açıklamışlardır: Allah Teâlâ ölüm sırasında ruhları kabzedenden, canlılık halinde onları bedenlere yayandır. O zenginlerden vergi (sadaqa) alıp bununla fakirlerin rızkını bollatacakan, zenginin geçimini hiçbir şeye ihtiyaç bırakmayacak şekilde genişletirken fakirin geçimini, onu güçsüz bırakacak şekilde daraltandır. Yine O insanların kalplerini, ilâhî âleme yönelik ilgilerini azaltmak veya çoğaltmak suretiyle daraltan veya genişletendir (Gazzâlî, s. 62-63). Bu anlayış ve yorumlar çerçevesinde bâsıt, Allah'ın kâinatı, özellikle canlılar dünyasını yaratma ve idare etmesini ifade eden ilâhî isimler grubuna girmektedir (bâsıt ve dolayısıyla kâbız isimlerinin insanların mânevî halleriyle ilgili tecellileri için bk. KABZ).

BİBLİYOGRAFYA:

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "bst" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "bst", "kbz" md.leri; *Li-sânü'l-'Arab*, "bst" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "bst", "kbz" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "bst" md.; Mustafavî, *et-Taḥkîk*, "bst" md.; *Müsned*, III, 424; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Halimî, *el-Minhâc*, I, 203; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 67^a; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât* (İmâdüddin), I, 118-119; Gazzâlî, *el-Maḥşadü'l-esnâ*, s. 62-63; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 234-236; Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1281, s. 98.

BEKİR TOPALOĞLU

BÂSİR

(البصير)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

"Görmek, bilmek ve sezmek" anlamındaki **basar** kökünden türetilmiş bir sıfattır. Kur'an-ı Kerim'de elli bir âyette geçmekte olup bunların kırk birinde Allah'ın sıfatlarından biri olarak kullanılmıştır. İbnü'l-Cevzî Kur'an'da basir sıfatının dört ayrı anlama geldiğini belirterek bunları "sezen", "gözüyle gören", "kesin delil (hüccet) sayesinde gerçeği idrak eden" ve "ibret gözüyle bakan" şeklinde sıralar (*Nüzhetü'l-a'yün*, "başir" md.). Basir kavramı esmâ-i hüsnâdan biri olarak "görmeye konu olan şeyleri bütün özellikleriyle idrak edip gören" şeklinde tarif edilebilir. Bu idrakin oluşması için insanlarda bulunması gereken fizik, fizyolojik ve psikolojik şartlar Allah Teâlâ hakkında söz konusu değildir. "O, karanlıklar içinde renkleri, bir suya karışan diğer bir suyu görür. Ne karışmışlık, ne karanlık, ne aşırı aydınlık ve ne de madde engeli O'nun görme idrakini perdeleyebilir" (Şa'rânî, I, 84).

İlim sıfatını teyit edici bir nitelik taşıyan basir, Allah hakkında kullanıldığı on âyette yine ilimle ilgili olan **semî** (işiten), beş âyette de **habîr** (haberdar olan) ismiyle beraber yer almıştır. Kelime kuruluşu bakımından sıfat olan basir bu âyetlerin bazısında mef'ul almadan, mutlak mânada "görme sıfatına konu teşkil eden her şeyi gören" şeklinde geniş kapsamlı bir kavram olarak geçmektedir. Çoğunlukla ise "kullarını gören, kulların günahlarından haberdar olan, yaptıklarını gören" şeklinde mef'uller olarak hâlik ile mahlûk arasındaki münasebeti kullun ilgi ve dikkatini çekecek bir şekilde vurgulamıştır. Bir âyet-i kerîmede de, "O ne mükemmel görendir!" (el-Kehf 18/

26) mânasında taaccüp fiili olarak Allah'ı nitelemiştir. Bunlardan başka Kur'an'da Cenâb-ı Hak "bakmak" ve "görmek" mânalarına gelen **nazar** ve **rü'yet** kelimelerinin çeşitli türevleriyle de vasıflandırılmıştır.

Hadislerde basir ismi Allah'a nisbet edildiği gibi nazar ve rü'yet köklerinden türemiş çeşitli kelimeler de O'nun sıfatı olarak zikredilmiştir.

Basir kelâm literatüründe sübûtı sıfatların mânevî grubu içinde sayılır ve bütün kelâmcılar tarafından benimsenir. Âlimler semî ve basir sıfatlarının hay kavramı ile yakından ilgili bulunduğunu, hatta onun zaruri bir sonucu olduğunu kabul ederler. Çünkü hayat sahibi olan bir varlığın cansız nesnelerden farklı olarak işitme ve görme özelliklerine de sahip olması gerekir. İşitme ve görme yetkinlik ifade eden kavramlar olduğuna göre Allah'ın bu yetkinliklerden yoksun olduğunu düşünmek mümkün değildir.

Erken dönemlerden itibaren basir ile mübsir kelimeleri arasında bir mâna farkının bulunduğu dikkat çekilmiştir. Meselâ Buhârî basirin "kalp gözüyle görmek" yani "bilmek ve sezmek", mübsirin ise "gözle görmek" anlamına geldiğini söylemiştir (Buhârî, "Meğâzî", 18). Taberî de aynı farkı kabul ederek Allah'a nisbet edilen basirin mübsir mânasına nakledildiğini belirtir ve bu tür mâna naklinin başka örneklerini de delil olarak gösterir (*Tefsir*, I, 341). Ebü'l-Hasan el-Es'arî'nin muhtelif kelâmî görüşlerini bir araya getirip yeniden düzenleyen İbn Fûrek ise onun basir ile mübsir arasında bir fark gözetmediğini, ayrıca Allah'ın "işiten ve gören" anlamında müdrîk diye nitelendirilmesini câiz gördüğünü kaydeder (*Müccredü'l-maḳâlât*, s. 45). Kādî Abdülcebbar'ın da belirttiği gibi, basir ile mübsir arasındaki mâna farkı şu noktada toplanmaktadır: Basir, Allah'ın görmesine konu teşkil eden şeyleri idrak ettiğini ifade eden ezeli bir sıfattır (hal); mübsir ise "görülebilecek şeyleri var oldukları zaman gören" mânasına gelir. Buna göre basir görebilme niteliğini, mübsir ise fiilen görme olayını ifade etmiş olur. Bağdat ekolüne mensup Mu'tezile âlimleri basirin müstakil bir sıfat özelliği taşımayıp alim sıfatının değişik bir ifadesi olduğunu ileri sürerken herhalde bu sıfatın Kur'an-ı Kerim'de daha çok basir şeklinde yer almasına dayanmak istemişlerdir. Ancak gerek Basra Mu'tezilileri gerekse diğer İslâm